

HISTORIE A SOUČASNOST

Československo deset let poté

Právněhistorické zamýšlení nad zánikem společného státu Čechů a Slováků

Ladislav Voják*^{*}

Společný stát Čechů a Slováků je již deset let minulostí. Pod vlivem toho, že víme, jak to na přelomu let 1992-1993 dopadlo, se vtírá otázka, kterou si dlouho před tím většina z nás ani nechtěla připustit: Měl vůbec společný stát Čechů a Slováků perspektivu? A k tomu se hned váží otázky další: Co vlastně motivovalo jeho obyvatelstvo, že chtělo žít ve společném státě? Nakolik sdílelo přesvědčení, že právě tento rámec státního života je ten pravý?

PROČ SPOLEČNĚ?

V roce 1918 svědčilo pro spojení Čechů a Slováků do společného státu několik skutečností. Nepřehlédnutelnou byla zejména blízká příbuznost obou národů, vnímaná už v 19. století některými jako totožnost, tedy jako příslušnost k jednomu – československému – národu. Svou roli hrálo i bezprostřední sousedství a více než čtyřsetletá (od roku 1490, kdy na uherský trůn

* Doc. JUDr. Ladislav Voják, CSc., Katedra dějin státu a práva Právnické fakulty Masarykovy univerzity, Brno

nastoupil český král Vladislav II. Jagellonský), téměř nepřetržitá, i když různě intenzivní koexistence v rámci jednoho státního útvaru, resp. pod vládou společného panovníka. Rozhodujícím faktorem se ovšem stalo přesvědčení, postupně rozšířené v době první světové války, že se habsburské soustátí jako ochránce národních zájmů Čechů a Slováků neosvědčilo, že je třeba hledat jiné řešení a že jen společným postupem je možné definitivně se vymanit z německého a maďarského vlivu a vytvořit životaschopný stát.

Všechny uvedené skutečnosti pak v následujících letech působily jako prvky stmelení státu. Jejich vliv však nebyl stejně intenzivní a samy o sobě k uchování existence společného státu nestačily. Velká část obyvatelstva, zejména příslušníci národnostních menšin, se totiž s novými poměry sžívala obtížně. Mnozí – především obyvatelstvo Podkarpatské Rusi – dokonce dlouho ani netušili, že by se občany podobného státu mohli stát. Může se to na první pohled zdát jako trpké konstatování, ale nelze zavírat oči před tím, že po vzniku Československa, ale i později byl nejpevnějším tmelem udržujícím jeho vnitřní soudržnost vnější faktor – nejdříve hrozba ze strany sousedních iredentisticky naladěných států (a opora v autoritě dohodových mocností, zejména Francie), k níž brzy přibýlo nacistické nebezpečí, a od konce čtyřicátých let bipolární rozdělení světa a „disciplína“ v zemích sovětského bloku. Uvedená skutečnost sama o sobě ještě nemusela znamenat nic znepokojujícího, kdyby vždy, když vnější faktor přestal „integračně“ působit, společný stát rychle nezabředl do vážných problémů. Odpověď na otázku, proč tomu tak bylo, musíme hledat ve vnitropolitických poměrech.

I když „spojení z pocitu ohrožení“ samo o sobě nemohlo zajistit trvalou (resp. dlouhodobou) existenci československého státu, nabízelo šanci, aby se rozvinuly další prvky, které byly schopny k jejímu zajištění výrazně přispět. Kdyby „obránné“ soužití bez vážnější újmy přežilo počáteční problémy a úspěšně trvalo delší dobu, mohlo se v příznivých politických a ekonomických podmínkách postupně kultivovat, prohlubovat a časem transformovat do nové kvality – vypěstovat u Čechů a Slováků, ale také u velmi dotčených a se svou novou pozicí nespokojených příslušníků národnostních menšin, pevné povědomí příslušnosti ke státu, a tak vytvořit fundamentální předpoklad jeho vnitřní stabilizace. Identifikace ze strachu mohla přerůst v identifikaci z přesvědčení. Existence Československa se mohla stát pro naprostou většinu občanů prioritním zájmem, hodnotou sama o sobě, nikoliv jen nástrojem sloužícím určitému konkrétnímu a momentálními podmínkami podmíněnému účelu (jak jím byla pro mnohé Čechy a Slováky), nebo dokonce pouze vnučenou formou (jak jím byla pro mnoho příslušníků národnostních menšin). Je nesporné, že proces identifikace s československým státem probíhal, i když ne tak rychle a důkladně, jak by bylo třeba, a u příslušníků jednotlivých národů značně nerovnoměrně. V jednot-

livých vývojových fázích tak pro – menší či větší – část občanů představovalo „českoslovenství“, tj. příslušnost ke společnému státu, pozitivní a významnou hodnotu, sdílenou vedle toho, že se zároveň hlásili k českému nebo slovenskému (případně československému), německému, maďarskému, polskému či jinému národu.

Vraťme se však ještě krátce k důsledkům vnějšího ohrožení, neboť ono nepůsobilo pouze jednosměrně ve prospěch vnitřní integrace, ale také proti ní. Jako kontraproduktivní se ukázalo zejména v tom, že komplikovalo hledání a zavedení optimálnější podoby vnitřního učlenění státu, která by vyhovovala i příslušníkům menšin a nespokojeným Slovákům. Ve vládnoucích kruzích totiž posilovalo přesvědčení, že pouze pevná ústřední moc ochrání integritu státu, a obavu, že všechny pokusy o její rozvolnění jsou motivovány snahou o rozbití republiky. Na druhé straně u některých nespokojených vyvolával zejména nacistický tlak ve třicátých letech pokušení využívat jej jako svůj trumf a hrát „německou kartou“ vlastní politickou hru.

JAK ŠLY ROKY

Na úvod krátkých historických reminiscencí je třeba zdůraznit, že vnitřní identifikace s Československem nebyla jen problémem příslušníků národnostních menšin a Slováků, jak by se mohlo z následujících řádků na první pohled zdát. Sice v jiné rovině, ale potýkalo se s ní i české obyvatelstvo. Například se rychle zapomnělo na to, že až do roku 1918 spojovala naprostá většina Čechů osudy svého národa s – vnitřně přebudovanou – habsburskou monarchií a za nový československý stát se zasazovala jen relativně malá část z nich. To ovšem nebylo nic výjimečného ani nepřekonatelného, neboť nové státy často vznikají z akce radikální menšiny, s jejímiž záměry se ostatní postupně – více či méně rychle – identifikují.

Hlavní „český“ problém spočíval v něčem jiném. Zejména v meziválečném období převažující česká představa o podobě společného státu (unitarismus, centralismus, přizpůsobování českým poměrům, tedy český stát v československých hranicích) nebyla pro velkou část ostatních obyvatel republiky příliš přitažlivá a nepředstavovala pro ně to, s čím by se byli schopni rychle a bezproblémově ztotožnit.

a) Po vzniku republiky musela československá státní moc vynaložit velké úsilí, aby ovládla území, na něž si dělala nárok, resp. které jí pak přiznalo mezinárodní společenství na jednáních Pařížské mírové konference. S maďarským státem musela bojovat o území Slovenska a Podkarpatské Rusi a sama vyvolala konflikt s Polskem o Těšínsko. Alarmující – i když v roce 1918 poměrně snadno eliminovaný – však byl zejména spontánní odpor německého obyvatelstva, které paralelně s formováním československého státu vytvořilo v pohraničí vlastní organizační celky a žádalo připoje-

ní k Rakousku. Důsledky těchto skutečností – především vojenská správa území Slovenska a Podkarpatské Rusi zavedená v souvislosti s bojem proti Maďarské republice rad, dlouho nevyjasněné poměry na sporných územích na polské hranici a konflikty s německým obyvatelstvem (zejména při příležitosti svolání rakouského Ústavodárného národního shromáždění 4. března 1919) – a hospodářské potíže nového státu, projevující se v konfliktních oblastech zvláště výrazně, vážně komplikovaly integraci příslušníků národnostních menšin do nového státu. Způsob správy slovenského území stál i v pozadí zhoršení česko-slovenského poměru.

b) Ve třicátých letech – příliš brzy na to, aby se s demokratickou, ale příliš centralizovanou a hospodářskými potížemi zmítanou republikou stačila identifikovat většina nečeského obyvatelstva – se hegemonem střední Evropy stále zřetelněji stávalo nacistické Německo. Ve své jednoznačně protičeskoslovenské zahraniční politice se stavělo do pozice ochránce zájmů německé národnostní menšiny a nespokojených Slováků. V německé menšině si dokázalo pro své záměry získat masovou podporu. Také na Slovensku našlo ty, kdo v něm viděli lepšího garanta národních či svých čistě osobních zájmů než v Československu. Vedle vysloveně separatisticky orientovaných slovenských politiků také mnozí další jejich kolegové začali německý tlak používat jako nástroj své autonomistické politiky. Tím ovšem jen dále prohlubovali nedůvěru ke svým postojům a návrhům a posilovali svérázný projev českého nacionalismu – radikální podobu čechoslovakismu, usilujícího o nadekretování „českoslovenství“ jako etnické (nikoliv politické) příslušnosti a odmítajícího projevy jiného národního cítění. V tomto období se navíc potvrdilo, že v mnohonárodnostním státě se vážné společenské problémy (ekonomické, náboženské či jiné) zpravidla rychle promítnou i do zhoršení národnostních vztahů. Z jedné strany svádějí k persekuci příslušníků jiného národa (například pod hesly typu „Němci zaměstnávejte Němce!“ nebo „Češi nakupujte u Čechů!“, která v době hospodářské krize otravovala atmosféru v pohraničí) a ze strany druhé se dají lehce přetransformovat na národně motivovanou křivdu (jednostranně interpretované příčiny vyšší nezaměstnanosti v pohraničí a na Slovensku).

c) Česko-slovenské vztahy vážně zatížily zejména události z let 1938 a 1939. Česká veřejnost těžce nesla skutečnost, že se téměř celý slovenský politický tábor postavil v krizových pomnichovských dnech za požadavek autonomie a důrazně se dožadováním jeho naplnění. Vyhlášení samostatného slovenského státu v březnu 1939 pak vnímala jako potvrzení domněnky, že požadavek autonomie vždy a u všech jeho propagátorů představoval jen účelový ústupek, který měl připravit půdu pro snadnější dosažení konečného cíle v podobě slovenské samostatnosti, a tedy jako dovršení dlouho připravované zrady. Slovenská strana zase poukazovala

na nesplněné sliby z doby první světové války, ekonomické dopady vzniku samostatného státu na nerozvinutý slovenský průmysl, neochotu dobrovolně změnit vnitřní uspořádání republiky, kompetenční spory, které vznikaly po ustavení slovenských autonomních orgánů, a na mocenský zásah proti slovenským orgánům a jejich představitelům na začátku března 1939 (tzv. Homolův puč). Před vypuknutím války v roce 1939 se proto zdálo, že československý stát a „českoslovenství“ jsou navždy minulostí.

d) Během poměrně velmi krátké doby – války relativizují čas a dokáží historické procesy značně urychlit i zpomalit – se však situace radikálně změnila. Z již vychladajícího popela první republiky se po vypuknutí války obrodila idea československého státu. Jeho faktické obnovení se znovu ocitlo na pořadu dne (podle teorie kontinuity s předmnichovskou republikou, která se v závěru války a po ní prosadila, de iure nikdy nepřestal existovat). S tím vyvstala i šance vystříhat se chyb z předchozích let. Národnostní menšiny přestaly v důsledku odsunu Němců, výměny maďarských obyvatel a odstoupení Podkarpatské Rusi Sovětskému svazu hrát v tomto ohledu významnější roli. Zda to bylo pro další vývoj dobře nebo špatně, se můžeme jenom přít, neboť mnohost sice v mnoha směrech obohacuje, ale zároveň – jak jsme si již ukázali – v krizových situacích zpravidla problémy násobí. V každém případě se otázka nedávno obnovené a žádnou relevantní politickou silou v této fázi nezpochybnované integrity československého státu v podstatě zploštila na řešení česko-slovenského vztahu.

Garantem nového, pro Slováky akceptovatelnějšího vnitropolitického uspořádání se na české straně zdála být Komunistická strana Československa. Ve svých programových dokumentech a na jednáních o poválečném uspořádání trvala na zakotvení rovnoprávněho vztahu Čechů a Slováků a na jeho promítnutí do nových státoprávních poměrů, v nichž budou mít důstojné místo též slovenské národní orgány. Komunisté však při první komplikaci, kterou se stala jejich jasná porážka ve volbách v roce 1946 na Slovensku, prokázali, že národnostní otázka a hledání oboustranně výhodné podoby státoprávního uspořádání pro ně nejsou prioritou (ostatně to jasně plynulo z koncepce proletářského internacionalismu). V momentálním zájmu posílení své moci opustili dosud prosazované principy a neváhali iniciovat podřízení slovenských orgánů centrální vládě a zúžení jejich pravomocí. Pak rychle přišli na chuť formě vládnutí, umožňující z jednoho centra ovládat všechny rozhodující společenské procesy, a nevzdali se jí ani tehdy, když se podmínky změnilly a rozhodovací pravomoci plně přešly do jejich rukou.

Tu je na místě připomenout, že obnovení Československé republiky v roce 1945 znovu výrazně ovlivnil vývoj mezinárodní situace. Z války odešly poražené síly, které se podílely na jejím okleštění v roce 1938 a rozbití v roce následujícím. Možnost ovlivňovat

běh věcí tak ztratili příslušníci národnostních menšin a slovenští činitelé spojení se Slovenským státem. Odsun německého obyvatelstva, oslabení maďarské menšiny, odstoupení Podkarpatské Rusi a oficiální – i když u mnohých váhavé – opuštění čechoslovakismu vytvořily na první pohled příznivější vnitropolitické podmínky pro nalezení optimální formy učlenění státu, než jaké nabízela situace po roce 1918. Ovšem důsledná snaha téměř celé slovenské politické scény o co největší rozšíření pravomocí slovenských národních orgánů a přezívající čechoslovakismus mnoha českých činitelů, demonstrované v praktické politice i při přípravě ústavy, dávaly tušit neméně hluboké konflikty. A ty přišly velmi brzy, i když z počátku ještě skryté před veřejností. Na pozadí boje o moc se už v závěrečné fázi války a pak i v prvních poválečných letech stala slovenská otázka jedním z klíčových témat vnitřní politiky. Je symptomatické, že při přípravě vládního programu první Fierlingerovy vlády (Košického vládního programu) a také při koncipování ústavy se projednání kapitoly o postavení Slovenska v Československu muselo pro vážné neshody odsunout na konec pořadí.

e) Rozdělení světa na dva mocenské bloky a vypuknutí studené války vytvořilo nový rámec, v němž se po roce 1948 integrita Československa stala zájmem celého sovětského bloku a garantoval ji Sovětský svaz a pak i Varšavská smlouva. Procesy s tzv. buržoazními nacionalisty (G. Husák a další) jasně demonstrovaly, že zpochybněním zavedeného centralistického asymetrického uspořádání se lze dostat do pozice pachatele protistátního trestného činu, a tak ohrozit svou společenskou a dokonce i fyzickou existenci. Teprve po rehabilitacích z první poloviny šedesátých let se mohla diskuse o státoprávním uspořádání oživit. Ze Slovenska okamžitě začaly zaznívat požadavky na posílení pravomocí slovenských orgánů a brzy i na federalizaci republiky.

f) Příprava federativního uspořádání v roce 1968, kterou umožnil krátký politický „odměk“ v době pražského jara, skýtala novou šanci na zavedení optimálnějšího státoprávního uspořádání, které by uspokojilo i většinu Slováků. Tato šance však s nástupem normalizace zplaněla. Navíc u mnoha českých občanů vyvolaly okolnosti uzákonění federace dojem, že slovenská politická reprezentace obětovala všechny ideály roku 1968 svému národnímu zájmu. Rezervovaný postoj většiny Čechů k federalizaci zase iritoval Slováky. V sedmdesátých a osmdesátých letech tak pod povrchem politické apatie doutnala – odlišně motivovaná – nespokojenost se stávající podobou federativního uspořádání a apriorní přesvědčení řady lidí, že Češi doplácejí na Slováky (resp. Slováci na Čechy). Navozený stav tak sice navenek budil zdání stability, avšak zároveň signalizoval, že kýžené niterné „čechoslovenství“ je ve vědomí velké části československých občanů – Če-

chů i Slováků – i po řadě desítek let trvání společného státu stále velmi vlažné či dokonce chybí.

g) Konec rozdělení světa na dva mocenské bloky na přelomu osmdesátých a devadesátých let zcela změnil mezinárodní situaci a osudy československého státu vložil – v mezích polistopadové orientace – do rukou jeho nových představitelů. Ti v prvních měsících po změně režimu v naprosté většině kvitovali, že se nikde neobjevily nacionalistické požadavky, a domnívali se, že hladce uskutečnitelná optimalizace federativního uspořádání povede ke spravedlivému a oboustranně akceptovatelnému vyřešení česko-slovenského poměru v rámci společného státu. První konkrétnější jednání však ukázala na pravdivost rčení, že není radno chválit dne před večerem. Politické reprezentace obou národů se brzy profilovaly značně odlišně a často prezentovaly diametrálně se lišící představy o dalším ekonomickém a politickém vývoji. Množily se střety a každá nová komplikace rozdmýchávala dlouho dušené plamínky vzájemné nedůvěry.

Po třech letech od listopadu 1989 – až neskutečně rychle – se republika rozpadla na dva samostatné státy. Stalo se tak přesto, že si tehdy zřejmě většina Čechů i Slováků přála – v té či oné formě – přetrvání společného státu. Problém však byl v onom „v té či oné formě“. Za stejnými slovy zastánců další společné koexistence (federace, případně autentická federace, konfederace) se totiž často skrýval značně odlišný obsah. Takže když došlo na lámání chleba, zjišťovali, že si vlastně nerozumí. A ve vyhrocené atmosféře jim společný stát vesměs nestál za to, aby se pokusili vcítit do myšlení svých potencionálních spojenců s poněkud jiným názorem na jeho vnitřní uspořádání a aby hledali společnou řeč, případně se rasantněji postavili proti těm, jejichž zájmům rozdělení Československa v dané situaci plně vyhovovalo.

BYLO TO NUTNÉ A BYLO TO DOBRĚ?

V úvodu jsem se řečnickou otázkou ptal, zda měl československý stát perspektivu fungovat i po rozpadu bipolárního uspořádání světa. Domnívám se, že ano a že nemají pravdu ti, kdo deterministicky tvrdí, že byl od samého počátku jako „neživotoschopný slepeneček“ určen k zániku. Perspektivu jistě měl, neboť stále existovala řada velmi dobrých důvodů pro jeho zachování, ale... Právě v tom „ale“ je skryto čertovo kopytko. Musíme za ním vidět nejen halasně vystupování slovenských nacionalistů a československých unitaristů, ale také dovršovanou emancipaci slovenského národa. Skrývá se za ním též stále přezívající výrazně rozdílná ekonomická a sociální struktura obou částí republiky, s ní spojená rozdílná politická orientace obyvatel a od ní odvozená politická reprezentace s rozdílnými prioritami. Nemůžeme přehlédnout ani – možná jen zdánlivě

– oslabení onoho na začátku vzpomínaného vnějšího ohrožení základních životních zájmů obou národů po roce 1989.

Volby v roce 1992 vynesly do čela – politickým směřováním zcela odlišné – politické pragmatiky z ODS a HZDS. V nové Evropě směřující ke sjednocení se rozhodujícím politikům – daleko více českým, než slovenským – zdála být existence a bezpečnost samostatných států garantována natolik, aby se nemuseli obávat nějakých nezvládnutelných vnějších hrozeb. Zahraničně politické souvislosti pro ně proto v dané chvíli přestaly hrát významnější roli a ve vnitřní politice jim v prosazování vlastních představ o podobě a personálním zajištění ekonomické transformace a dalších společenských přeměn druhá strana spíše překážela než poskytovala oporu.

Za hrobaře společného státu bývají s oblibou označováni lídři ODS a HZDS nebo některý z nich, případně slovenští či čeští nacionalisté. Jsem přesvědčen, že je to mylná představa. Jak už připomněla řada autorů, o rozdělení Československa nerozhodli voliči ani představitelé Slovenské národní strany, která jako jediná relevantní politická síla stála ve volbách v roce 1992 pod praporem samostatnosti, ani čeští propagátoři hesla „Ať si jdou!“. Ty sice bylo pochybnou zásluhou medií v druhé části federace (tedy představitelé Slovenské národní strany v České a české nacionalisty ve Slovenské republice) nejvíce slyšet, ale rozhodovali představitelé stran, kteří ve státoprávních úvahách preferovali společný stát – ovšem jen potud, pokud do něj budou moci promítnout svou vizi uspořádání politických a ekonomických poměrů. A nešlo při tom ani o osobní zatvzelenost dvou jednotlivců, jak se opět mnozí domnívají, ale o určující zájmy dominantní části obou politických reprezentací. Mezi těmito zájmy sice společný stát figuroval, ale nikoliv na dostatečně popředním místě.

Proč nebyla politická vůle zachovat Československo silnější? Dovolím si tvrdit, že to bylo možné jen proto, že se za více než sedmdesát let jeho pohnuté historie u nezanedbatelné části československých občanů v českých zemích i na Slovensku nepodařilo vytvořit dostatečně pevné vnitřní pouto k tomuto státu. Pouto pevné tak, aby dokázalo čelit nepříznivým důsledkům střetávání s konkrétní podobou státoprávního uspořádání nebo tvrdou sociální realitou, pomáhalo překonat zklamání z dílčích proher a v krizové situaci velelo k aktivní obraně státu před dezintegrujícími vlivy, tedy i před těmi politickými silami, které na žebříčku svých hodnot nestavěly existenci společného státu dostatečně vysoko. Přestože se v jistých okamžicích (zejména pod hrozbou nacistické agrese, v roce 1968, v politické letargii sedmdesátých a osmdesátých let nebo na konci roku 1989) zdálo, že dostatečně silný pocit

imanentního sepejetí se společným státem u rozhodné většiny jeho občanů již existuje, nakonec triumfovaly odstředivé vlivy. Ve vztahu k roku 1939 to můžeme zdůvodňovat tvrzením, že se konec konců znovu rozhodovalo „o nás bez nás“, že se československý (resp. tehdy česko-slovenský) stát rozpadl především z vůle Hitlera, který se po Mnichovu stal nezpochybnitelným hegemonem střední Evropy. Ve druhém případě se můžeme maximálně – a zbytečně – přft, zda se o překvapivě rychlý rozpad státu více „zasloužili“ Češi či Slováci, resp. tehdejší čeští či slovenští političtí představitelé.

* * *

Existence společného státu Čechů a Slováků, kterou mnozí z nás – včetně autora těchto řádků – považovali za samozřejmost a nezbytnost, se dnes již jako samozřejmost a nezbytnost nejeví. Nelze nevidět, že rozdělení republiky přineslo řadě lidí v obou nových státech spoustu problémů, zkomplikovalo situaci řadě českých i slovenských firem a z geopolitického pohledu – doufejme, že pouze dočasně – oslabilo pozici obou nových států. Na druhé straně je však zřejmé, že se většina obyvatel s novými státy až překvapivě rychle ztotožnila a pro mladé lidi na prahu dospělosti jsou již naprostou samozřejmostí. Vnější hrozby (zámlinkou pro ně byly zejména jaderná energetika, prezidentské dekrety, Gabčíkovo či postavení maďarské menšiny na Slovensku) se prozatím také daří zvládat, takže si oba státy postupně a celkem úspěšně hledají své místo v mezinárodních strukturách. Vzvednuté vášně, přiřizované připomínáním vzájemných dluhů, hraničními spory, problémy lidí žijících na hranicích a podobnými negativními dopady rozdělení, naštěstí poměrně brzy opadly a mezi Čechy a Slováky, rozdělenými státní hranicí, se rozvinuly velmi solidní – i když ne příliš nadstandardní – politické, hospodářské i kulturní vztahy.

Mnozí z nás vidí ve vývoji samostatných států Čechů a Slováků především poturzení teze, že jsme se museli rozejít, aby se vztahy mezi námi pročistily. Jiní ovšem připomínají, že ve spojení dvou se nemusí jen aritmeticky sečíst jejich síly, ale mohou se v ekonomice, bezpečnosti státu, vědě, kultuře i jinde umocnit, takže rozdělení hodnotí především jako zbytečné oslabení. Optimistickou tečkou za vzpomínkou na Československo proto budiž konstatování, že po rozdělení postupně ustoupilo do pozadí vzájemné obviňování a lidé si uvědomují a dávají najevo zejména vzájemnou spřízněnost obou národů a že se – snad – alespoň politická a ekonomická negativa rozdělení eliminují tím, že se znovu brzy sejdem a znásobíme své síly pod střechou Evropské unie, kde, jak s oblibou říká Ján Čarnogurský, budou mít dva státy víc křesel, než by měl jeden.